Otto Schneid
Papers

29:4

Rembrandt
+S -Hebrew

כמה פרטים על חיי רמברנדט ומפעלו.

רמברנדט הארמנס פאן ריין נולד לטוחן בליידן שבהולנד בשנת 1606. בשנת 1620 נכנס לאוניברסיטה של עיר-מולדתו. את מלאכת-הציור למד בשנים 1624-27 אצל סוואננבורג בליידן, בשנת 1627 גם אצל לאסטמן באמסטרדם. אז חזר לליידן, ובה יצר את יצירות ימי-נעוריו, ובשנת 1631 התיישב באמסטרדם. כעבור שלוש שנים התחתן עם סאסקיא פאן אוילנבורג. ב-1639 קנה לו בית בתוך שכונת היהודים באמסטרדם, ושם בילה את שנות-אשרו. בשנת 1942 מתה עליו אשתו. מסביב לשנת 1651 מצא לו חברה שניה בהנדריקיה סטופלס. אחרי פשיטת-רגלו הטראגית (1656) במעט שלא נשארו עמו ידידים אלא חברת-חייו ובנו מאשתו הראשונה. שניהם מתו על פניו. עני ועזוב מת רמברנדט באמסטרדאם בשנת 1669.

במפעלו האמנותי נכללים, כשאנו נזהרים מאד מלהכניס בו יצירות מסופקות, כשש-מאות ציורים, כמאתיים תחריטים וכשמונה-מאות רישומי-יד. החלק העשירי בערך של יצירותיו מוקדש לתנ"ך. מלבד התנ"ך עיטר בתמונות לא מעטות גם ספרים חיצוניים, ביחוד את תולדות טוביה. לבסוף יש להזכיר דיוקנאות מרובים של רבנים ויהודים אחרים, הנימנים על מיטב מעשיו האמנותיים.

רמברנדט והתנ"ך.

מלבד כל עשרם הנפשי-רוחני, שבכוחו כבשו כתבי-הקודש בכל דור ודור את לבות עם יוצריהם ואת לבות אומות העולם, שופעים הם תוכן חזותי, סיפורים, חזונות ומשלים, העשויים להעלות בדמיון הקורא מחזות, תמונות. מתמול-שלשום היו, איפוא, ציירים רבים מעצבים קטעים מספרי המקרא, בציורים בודדים או במחזורי-תמונות שלמים, לפי רשמיהם, לפי הבנתם ולפי יכלתם. הקדום ביותר במפעלים אמנותיים אלה, יצירה ממוצאי ימי-הקדם, נתגלה רק בימינו אלה. יצירה יהודית היא, מחזור אדיר של תמונות מצויירות על פני קירות בית-כנסת, שעלה בחפירות דורא-אירופוס שעל נהר פרת. המפעל הקדום הזה הוא גם השלם ביותר, במחזורי-תמונות התנ"כיים שנוצרו אחריו, לא היו עוד מקיפים ומצויינים ברמה אמנותית כמוהו. והלא האמנים הנוצריים נטו יותר לברית החדשה מאשר לתנ"ך. רק במאה השבע-עשרה הוליד אחד העמים הנוצריים, ההולנדי, את הגאון, שהתנ"ך נהיה תוכן לחייו ותוכן לאמנותו – רמברנדט.

באור החקירה העוקבת אחרי חייו ואחרי מעשיו, ביחוד מסוף המאה שעברה, הולכים ומתבררים הכוחות המניעים, שהביאוהו לידי היחס היחיד במינו שהוא התיחס לתנ"ך. בארצו הפרוטסטאנטית שררה כבר לפניו אוירה דתית, שקירבה את הרוחות ל"ברית הישנה" יותר מאשר הכנסיה הקתולית את בני ארצותיה. ע"י הידוק הקשר לתנ"ך אמרה הפרוטסטאנטיות להיעשות למייצגתה של הנצרות הראשונית ; לעומתה הוכרחה הקתוליות להיראות כנצרות פחות וותיקה ופחות מוסמכת. ביוון זה התבלט במיוחד אצל המנונים, כת פרוטסטאנטית שלה השתייך רמברנדט. בעיניהם היו

האנשים האלה נאמנים לתורת משה, וחיבת המקרא כולו היתה יסוד אמונתם.

ברור, שרקע חברתי כזה היה בו כדי להכשיר את רמברנדט לשאיפה, שהיתה עתידה להפרות את כוחותיו הגדולים ולהכריע בפעלו. ברם, לא פחות ברור הוא, שעצם הכוחות היוצרים בכיווניהם המיוחדים נבעו מחייו ומאישיותו. בדידותו הרבה בתוך סביבתו האזרחית וסבלו של הבלתי-מובן והעזוב נוספו על מזג עשיר בדמיון, שהניעו מראש לחפש ברוחו עולמות מחוץ למציאותו, עולמות יותר משוכללים, יותר טהורים, יותר אנושיים. הלא ברוב יצירותיו מורגשים, עם מנה בריאה של חוש למציאות, געגועים לרחוק, לאגדי, לאכסוטי ; ואילו במיטב רגשותיו אלה ביקש הגאון את אוצרות הנשמה שבספרות-ישראל העתיקה. ככה נעשה התנ"ך בימי-נעוריו בית ומפלט לרוחו הצמאה ליופי אל-מציאותי ; ובזקנותו הוסיף המאוכזב בחיים להמלט לתוך תחומו ולמצוא בו מקלט בטוח ונחמה עמוקה.

נוכח כוחות-משיכה כה אישיים יובן לנו היטב, שכל מפעל אילוסטראטיבי מקיף או שיטתי לא היה לפי רוחו. כשם שביצירה היהודית העתיקה של דורא-אירופוס ניבנה מחזור-ציורים כביר על מערכת-מחשבות אחת, כן יצר רמברנדט מדי פעם בפעם, כשנושא תנ"כי מסויים העסיק את רוחו ומילא את לבו. מנושא אחד זה קיבל את הדחיפה היוצרת ועמו נאבק עד שברך אותו. המאבק עם הנושא עד הברכה, עד שלבו נתן לו להרפות ממנו, ארך לא פעם שנים רבות. עוד בזקנתו שבו והלהיבוהו נושאים, שכבר הפעילוהו בשחרותו. ואם השביח שפע התפקידים את שאיפות הנעורים, חזרו שאיפות אלה ונתחדשו מתוך ההוויות העמוקות יותר של בגרות וזקנה. רק העוקב אחרי כל השלבים של היאבקות האמן עם אותו נושא, יבין, איפוא, להתפתחותו ולערכן המבעתי של יצירות האמן בכל תקופותיו.

אמנם נראה ברמברנדט גם אנו את הגדול במעטרי המקרא, בעת החדשה לפחות; אבל נוכח החוויה, שהיא לבדה היסוד לכל אחת מתמונותיו התנ"כיות, מסופק הוא, אם בכלל תחול עליו ההגדרה המקובלת של מעטר אילוסטראטיבי.

יחס זה הוא המסביר לנו את מבחר הנושאים המיוחד לו. מצד אחד נעדרים נושאים ודמויות כמו חנוך, נח, שמואל, ישעיהו. מצד אחר מפתיענו משא-הפנים הבולט ביחס לשלושת האבות ויוסף, לשאול ודוד, לאסתר ולדניאל. סבוכי-נפש והתגברותו על משברים היו, כנראה, הגורמים האישיים, שמשכוהו למוטיבים כמו גירוש הגר או עקדת יצחק. גם מדמות יוסף התרשם כל כך בזכות התגברותו על נסיונות ובגלל הנצחון הסופי של הצדיק, שהיה לו לעידוד ותקווה. את דמות יעקב סובב בחיבה יתירה, כי הלא חיי אבי העם היהודי מלאו אהבה, ומאהבתו הרבה באו לו גם סבלו וגם אשרו. בתולדות שאול כבש את לבו הגורל הטראגי של אדם טהור בשרשו, והגורמים של פרי-מיטיביות ועומק נפשי, שהתנגשו באפיו. ודוד היה לו הגבור הגברי ואיש הרגש ~~הקבש~~ הרב, העלול להיכנע ליצרו והמחונן בכוח התשובה המטהרת והמכפרת. בסיפור הדרמטי של מרדכי, אסתר והמן נוסף בעיניו על ערכו הכלל-אנושי עוד משקלו הרב של גורל היהודים, שאליהם נמשך רמברנדט תוך ידידות עמוקה בחייו ובאמנותו. הלא יושבי הגיטו, שאותם הנציח בציורים, תחריטים ורישומים מרובים, היו לו גם דוגמות ומופתים לרוב מחזותיו התנ"כיים. לבסוף מצא לו האדם הצמא לגאולה בספר דניאל את הבשורות המלהיבות על מלכות השמים הקרובה להופיע בארץ, על קץ הרע ועל השלטת הטוב בעולם.

בזכות יחס אישי כזה נותנות יצירות רמברנדט גם לנו יותר מחוויות אסתטיות בלבד. כשם שהוא שאב מהתנ"ך נחמה ועידוד, כן נעשה גם מפעלו סעד טוב לנפשנו.

<u>הערה</u>: האות "ב" והמספר, המופיעים מתחת לכל תחריט, מסמנים את מקומו בקטלוג המקיף של ברטש.

Otto Schneid
Papers

Rembrandt
TS - Hebrew

29:5

1.

<u>תחריט 1638.</u>

Genesis 3.6 "[she] And gave also unto her husband with her."

.. וַתִּתֵּן גַּם - לְאִישָׁהּ עִמָּהּ !! (בראשית, ג', ו'.)

הנחש מופיע כאן ואצל אמנים אחרים כבעל רגליים. יסודו של המוטיב הוא באגדה, שלפיה אבדו מהנחש רגליו רק אחרי הקללה שב-בראשית ג', י"ד : " עַל גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ .."

Gen. 3,14 Upon thy belly shalt thou go.

2.

<u>ציור. אולי 1638.</u> לנינגראד, ארמיטאז';

Gen 18.9 "And they said unto him: Where is Sarah thy wife?"

.. וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ .. (בראשית, י"ח, ט'.)

האמן שביצירתו חזקים כל-כך שני הגורמים המנוגדים, המששי והדמיוני, אינו נרתע מלתת לעתים קטעים גשמיים מאוד בתוך הרוחניות היתרה שביתר המחזה. כנפי המלאך הנראה לנו מאחוריו הם קטע גשמי כזה. - שני פרטים שונו בתמונה שינויים חשיים. אברהם אינו "עֹמֵד עליהם" אלא יושב עם האנשים ; והאוהל היה בתמונה לבית.

~~3.~~

<u>ציור. 1646.</u> המִּנְכֶּדֶת, אוסף פאנוורן.

And he lift up his eyes and looked, and, lo, three men stood by him.

.. וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו ..
(בראשית, י"ח, ב'.)

ע"י הממשות המועטת של הנוף, ע"י שעת הלילה המנוגדת לכתוב וביחוד ע"י הדמויות עצמן מורגש כאן יותר מאשר באשר העיצובים של אותו נושא אפיו האל-טבעי של המחזה. אין כאן שאלה של מידת הממשות שבכנפיים או של יחסן לגבי הלבוש. עם צימצום פרטים והוספות הולכת וגוברת הרו-

הניות. אך עדיין לא הסתבר כולה כהשגה מהותית : כמו רישום-יד אחד, הנשמר באוסף פרטי בברלין, מהווה, כנראה, גם תמונה זו תרשים לציור שלא נוצר או שאבד. ובתפיסה הגראנדיוזית המוּוהרת על פרטים והנותנת הזון בלבד, יש חלק גם לקיצור ולצימצום שבעצם עבודת התרשים.

(3) ~~4~~.

תחריט. 1656. ב. 29.

Gen 18, 8 "And he stood by them . . . and they did eat."

.. וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם ... וַיֹּאכֵלוּ. (בראשית י"ח, ח'.)

אפיניות הן הכנפיים הנראות בשנים מהאנשים. בריות של ממש הם, בשר ודם. ברם, פרטים של מעלה ופרטים של מטה מופיעים באיחוד להומם כביכול, ברוח של פשטות עממית. - לדמות המלאך הפורש את שתי כנפיו השתמש רמברנדט כפי הנראה במודל של הציור הקטן מעשה שנת 1646; שם נראה אותו איש מצד גבו. הנער המושך בתחריט זה את הקשת הוא ישמעאל. אברהם עצמו אינו אוכל כאן עם אורחיו ונעשה למשרתם הצנוע.

(4) ~~5~~.

רישום-יד. סביב 1645. פריס, אוסף היערו-דגז'ן.

Gen 19, 4 The men of Sodom compassed the house round.

.. אַנְשֵׁי סְדֹם נָסַבּוּ עַל-הַבַּיִת .. (בראשית, י"ט, ד'.)

הרוחב הרב בצורת הרישום, שאינו מאפשר לעין לקלוט הכלבבת אחת, מוסיף על אפיו הסיפורי. בשלוש קבוצות התקהלו והתקרבו האנשים. הקבוצה התיכונה הביאה מעין איל-מצור, והאחרון שבשלישית קורא : "הָאֶחָד בָּא-לָגוּר וַיִּשְׁפֹּט שָׁפוֹט .." (שם, ט'.) היטב מורגשת מצוקתו של לוט בפתח, ופחד אחת משתי בנותיו.

Gen 19, 9 : "This one fellow came in to sojourn, and he will needs be a judge.

5. ~~6.~~

ריש-יד. 1633. פרנקפורט, מוזיאון שטדל.

.. ותשקין את-אביהן יין .. (בראשית, י"ט, ל"ג.)

רמברנדט הצעיר נתן בדמותו של לוט בשכרונו אחד ממעשי איפיונו הקדומים. לוט זה שב והופיע בציור שהלך לאיבוד. בזכות פיתוח של פאן פליט, שהעתיק את הציור ההוא, נשמר זכרו.

6. ~~7.~~

תחריט. 1637 ב. 30

.. וישלחה .. (בראשית כ"א, י"ד.)

הגורם של התנגדות נפשית למעשה המצווה עליו מתבטא בעמידת אברהם. הוא מביט עוד פעם אל ישמעאל בכורו וכבר עולה רגלו הימנית על המדרגה המובילה הביתה. וידיו - המגרשות הן, או מהססות, כאילו היו נכונות עוד להשיב את המגורשים ; שרה הישישה המציצה בעד החלון, ויצחק הקטן והשמן, הנראה מאחוריה, משלימים את איפיון נפשות הטרגדיה.

7. ~~8.~~

ציור. 1640. לונדון, מוזיאון ויקטוריה אנדאלברט.

.. וישלחה .. (בראשית כ"א, י"ד.)

בניגוד לכתוב, נותן רמברנדט גם כאן מחזה-לילה. היופי המלא נשמה הנראה בהגר והאיפיון הניתן בעין טובה גם לישמעאל, וכן גם אברהם זה, הקורן טוב-לב, מעמיקים את הטרגדיה המצויירת.

8. ~~9.~~

ב. 33 | **רמברנדט. 1636.**

Gen. 22, 2 — Thine only son ... whom thou lovest

.. יחידך אשר-אהבת .. (בראשית, כ"ב, ב').

קטן החלק של התמונות שאננים במפעלו של רמברנדט. אותן דמויות שהלהיבוהו כמה פעמים ליצירות דרמטיות, מופיעות פה באושר של שלווה ובטחה. - קיימת דעה, כי התכוון האמן ליעקב ובנימין.

~~10.~~

ב. 34 | **רמברנדט. 1645**

.. אלהים יראה-לו השה לעלה בני .. (בראשית, כ"ב, ח').

להוספות חיצוניות, כגון ללבוש, יש כאן חלק מהותי בעלילה הפנימית. בבגדי הבן המשופה נראית האהבה שאברהם אוהב את בן-זקוניו. הרגע הוא דרמטי. צללי דאגה מוטלים על פניו של יצחק. תנועת-ידו של אברהם מסמנת באמצעי פשוט את השגבתו. רק מחברים מעטים מטילים ספק באמתות הדף.

9. ~~11.~~

ציור. 1635 | לנינגראד, ארמיטאז'.

.. ויקח את-המאכלת לשחט את-בנו. ויקרא אליו מלאך ה' מן-השמים .. (בראשית כ"ב, י' - י"א).

על יצחק הנעקד על גבי העצים, נסוך אור מלא כאילו סימל את הטוהר. אברהם מקבל את המלאך, כאילו עדיין לא היה מעיז להאמין בבשורה הגואלת. המלאך מיהר מאוד וחטף את ימינו של אברהם, והמאכלת עפה. בהחריט מאוחר יותר בעשרים שנה ישתנה פרט זה.

10. ~~12.~~

<u>רמברנדט, 1655.</u> ב. 35

.. ויאמר אברהם אברהם ויאמר הנני .. (בראשית כ"ב, י"א).

בניגוד לפרט המתאים של הציור משנת 1635 תופס המלאך רק באמתו הימנית ובזרועו השמאלית. הלא אין צורך למנוע בעד המעשה בחזקה, כי אברהם עמד לעשותו לאט, בכבדות. יצחק אינו קשור, וכריעתו מראה, כי מרצונו נכנע לצו. רק על עיניו שם אברהם את ידו כדי להקל על סבלו . וסבלו הוא מביעים פניו הקודרים.

11. ~~13.~~

<u>רישום-יד. אחרי 1640</u> אמסטרדאם, אוסף המיתוחים.

.. ועל-חרבך תחיה ואת-אחיך תעבד .. (בראשית כ"ז, מ').

בטעות נחשב הדף ליצחק המברך את יעקב. הכורע ברך הוא טיפוס גשמי, ואין בו הנשמה היתירה, הניכרת בכל המונות יעקב מעשי רמברנדט . יצחק עצמו נראה ברצון, לא מחמת מצבו הגופני בלבד, אלא כמו אחרי חוויה מזעזעת. גם ברבקה, הנראית ברקע, מורגש המצפון הבלתי-שקט.

12. ~~14.~~

<u>רישום-יד. לפני 1640</u> פריס, לובר.

.. ויחלם והנה .. (בראשית כ"ח, י"ב).

הסולם נעדר כאן. אך נשמה יתירה מורגשת בכל הדף. תנועת-יד המלאך האחד מביעה גם ברכה וגם התקרבות עדינה לישן, כאילו היה נזהר מלהקיצו.

13

תחריט. 1655 ב. 36-ג'.

.. ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עלים וירדים בו .. (בראשית כ"ח, י"ב).

המחזה ניבנה עתה על רעיון פסיכולוגי עמוק. יעקב שוכב על הקרקע ונשען על האבן, ובבת אחת נמצא הוא גם על הסולם עצמו, שראשו מגיע לעולם שכולו אור. – התחריט זה שייך למחזור של ארבעה, שהאמן פיתח לעיטור הספר Piedra gloriosa מאת ידידו מנשה בן-ישראל (1604–1657). שלושת האחרים הם: פסל נבוכדנצר; דוד וגלית; חזון דניאל. הצירוף המוזר כל כך של ארבעת המחזות יסודו ברעיון המחבר, כי באותה אבן שיעקב שם אותה מראשותיו הרג דוד את גלית והיא שפגעה ברגלי הפסל שבחלום נבוכדנצר.

14

ציור. אולי 1660 ברלין, מוזיאון קייזר פרידריך.

.. ויאמר לא אשלחך כי אם-ברכתני .. (בראשית ל"ב, כ"ז).

איזו היאבקות משונה. בדמות יעקב ניכרת יראה, והוא נראה כאילו לא העיז להתאמץ ולעבור להתגוששות של ממש. והמלאך החמוד – נגיעות שתי ידיו דומות יותר ללטיפות מאשר לפעולות של איבה, ומבטו מלא חמלה וחיבה יתרה. ברור, שזוהי יצירה אישית מאוד.

15

רישום-יד. סביב 1636 ברלין, אוסף הפיתוחים.

.. ויחבקהו ויפל על-צוארו וישקהו ויבכו.(בראשית ל"ג,ד').

רק פעמים מעטות שבל אספנו את דמויותיו באור הטבעי כמו כאן; למשל ברישום האוסף לבונא בפריס, שבו מביאה שרה לאברהם את הגר, גם

שם מורגש הבושם החי של שדות.

16. ~~18.~~

<u>ציור. 1637 או 1638</u> האג, אוסף א.ו. פולץ.

.. ויספר אל-אביו ואל-אחיו .. (בראשית ל"ז, י').

ציור זה, באפור על גבי אפור, איננו אלא תרשים לתחריט משנת 1638.

~~15.~~

<u>תחריט. 1638</u> ב. 37

.. ויקנאו-בו אחיו ואביו שמר את-הדבר.. (בראשית ל"ז, י"א).

תגובה כה עשירה על רגשים או בשורות נתן לפני רמברנדט רק לאונרדו דה-וינצ'י, ורמברנדט עצמו השיג כזאת בציור האנטום עם תלמידיו משנת 1632.

17. ~~20.~~

<u>רישום-יד. לפני 1640</u> ברלין, אוסף הפיתוחים.

.. הכר-נא הכתנת בנך היא אם-לא .. (בראשית ל"ז, ל"ב).

נוכח דף זה הרינו מבינים להיאבקות האמן על נושא אחד. הדמות של יעקב ביאושו נכרת גם בקטע שלמעלה, בפינה הימנית. הבן המביא את הכותנות היה כאן לצל קודר.

21

תהרים. סביב 1940 ב. 33

.. הַכֶּר-נָא .. (שם).

קומפוזיציה סגורה למחצה, מצד שמאל, ע"י הדלת הפתוחה; מצד ימין נפתח עומק רב וידו של המצביע אחורנית מעבירתנו מהשטח הראשון לרקע. דוגמה טובה לתפקידים השונים הניתנים לצללים. פירושו של הצל בבגד יעקב - כאב הנפגע; בפניו של בנו אומר הצל רוע-הלב או רוע-המעשה. - ביחס לדף הזה הושמעו ספקות; אבל שם גדולי המומחים מרגישים בו גם אנו את יד הגאון.

22

ציור. סביב 1645 לונדון, ארל אוף דרבי.

.. וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם .. (בראשית ל"ז, ל"ה).

בתוך מחזה המוני, שאינו לפי קו העיקרי של רמברנדט, עלתה הדרמטיות על המידה שהשיגה בתהרים. יעקב נופל ומתפתל ואין שעור לכאבו.

18

ציור. 1650-52 לנינגראד, ארמיטאז'.

.. וַיַּכִּירָהּ וַיֹּאמֶר כְּתֹנֶת בְּנִי .. (ל"ז, ל"ג).

הפעם נותן האמן מחזה המזעזע בשקט המוזר שלו. למראה הכתונת משתאה יעקב ועומד כמאבן.

24 .19

ציור. 1655 ברלין, מוזיאון קייזר פרידריך.

.. בֹּא אֵלַי הָעֶבֶד הָעִבְרִי .. (בראשית ל"ט, י"ז).

ציור כמעט דומה לזה, אך פחות חי, עבר מלנינגראד לניו-יורק. אפיני הוא העדר כל פרט מצרי. יחד עם המזרחיות הסתמית למדי שבהלבושה פוטיפר ניכר במיטה ובהופעתה הרחוש האירופי השכיח.

25

רישום-יד. סביב 1635 דרסדן, אוסף הפיתוחים.

.. וַיַּעַן יוֹסֵף וַיֹּאמֶר זֶה פִּתְרֹנוֹ .. (בראשית מ', י"ח).

יוסף גמר לפענח את חלום המשקה ועונה עתה לאופה. הראשון משתומם ומביט אל יוסף בהתפעלות, השני נדהם. אור של נר בא משמאל ונותן צללים כבדים. דף זה מראה עקבות כמה שינויים.

26 .20

רישום-יד. סביב 1638 אמסטרדאם, אוסף הפיתוחים.

אותו נושא.

בימי בגרותו עיצב האמן עוד פעם אותו מחזה מתולדות יוסף. הוא יושב כאן מימין, ממולו מביט אליו המשקה שרגשותיו מופעמים בעדינות ע"י שמאלו הסומכת את ראשו. האופה עומד ודכאון מתחיל משתלט בו.

21. 27

<u>רישום-יד. 1655 או 1656</u> אמסטרדאם, אוסף הפיתוחים.

.. וַיֹּאמֶר יוֹסֵף .. לֹא-כֵן אָבִי כִּי-זֶה הַבְּכֹר ... וַיְמָאֵן אָבִיו וַיֹּאמֶר יָדַעְתִּי בְנִי יָדַעְתִּי .. (בראשית מ"ח, י"ח-י"ט).

הפיסה כזאת של שיחה בתוך תמונה אין כמוהה בתולדות האמנות. לא הראשים בלבד משתתפים. השרוול המופשל במקצת של ימין יעקב וארכה של ידו הצנומה מראים את משאלת יוסף ואת הגובה יעקב באחת.

22. 28

<u>ציור. 1656</u> קאסל, מוזיאון.

.. יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה .. (בראשית מ"ח, כ').

אחד השיאים בכל מפעלו של רמברנדט. הברכה איננה עוד נושא בלבד. באמצעים המיוחדים לגאון לבדו נחיתה הברכה לאווירתה של התמונה כולה. נוכחות האשה איננה מוצאת מסמך במקרא. כאן ובתמונה אחרת [illegible] השתמש רמברנדט בדמות נשית, כדי להעשיר בה את החיים שבמחזה.

23. 29

<u>ציור. אחרי 1632, אולי 1634</u> פילדלפיה, מוזיאון.

.. וְהִנֵּה - נַעַר בֹּכֶה .. (שמות ב', ו').

בצורת ביצית, הנהוגה יותר במיניאטורות מאשר בציורי-שמן, העלה האמן את משית משה ממי-היאור כחזון. נשיתו המיוחדת מביאה אותו גם כאן, בניגוד-מה לכתוב, לעריכה דומה למחזה לילה. בכל זאת ניתנת לנו ע"י רמזים גם הרגשת נוף חמור.

30

<u>ציור. 1659</u> ברלין, מוזיאון קאיזר פרידריך.

ויפסל שני לחות אבנים כראשונים .. (שמות ל"ד, ד').

.. ושני לחת העדת ביד-משה ברדתו מן-ההר .. (שם, כ"ט).

בטעות נחשב המחזה הזה למשה בכעסו, בשברו את הלוחות הראשונים (שמות ל"ב, י"ט). אך בפנים האלה נכתב רק הסבל שעבר על הלב הנדגל, ואווירה של סליחה ופיוס ואהבה יתרה נאצלת מהופעת משה. מאז הפסל מעשה מיכאל אנג'לו היתה זאת הדמות האדירה ביותר של גדול הנביאים. כנגד זה אין הר סיני שבציור זה שקול כנגד המונות-נוף אחרות של רמברנדט. ההר הזה הוא סתמי וחסר-חיים, ויד בן-השפלה מורגשת בו.

31

<u>ציור. 34-1632</u> פריס, אוסף א. למן.

.. וקדשת אתו וכהן לי. (שמות מ', י"ג).

מלבד זאת שהאמן נמשך לעולם התנ"כי מוצא הוא במראה הכהן את ההזדמנות הרצוייה לרוות את עיניו ברשמי חמרים יקרים, משי, קטיפה, זהב, אבנים טובות ; והבלטתם בתוך חדר אפל ובאמצעי סולם צבעים, ההולך ומצטמצם עדי ריכוז כמה טעמים, נותנת הנאה חזותית מלאה.

32

<u>ציור. 1626</u> פריס, אוסף קוניאק ז'יי.

ויפתח ה' את-פי האתון .. (במדבר כ"ב, כ"ח).

הצבעים עודם בעיקר בהירים ומגוונים למדי. המרחק בין עבודת רמברנדט בן העשרים ובין עבודות מורהו לאסטמן איננו בולט עדיין. - כוונת הצעיר היא בראש וראשונה לעלילה עצמה. אבל במשך שנים מעטות תזוז נקודת הכובד בניכת.

~~33~~

<u>רישום-יד. 1640 או 1641</u> שטוקהולם, אוסף הפיתוחים.

.. ויעל מלאך-ה' בלהב המזבח ומנוח ואשתו ראים ויפלו
על-פניהם ארצה. (שופטים י"ג, כ').

מתוך הבנות האמן לציורו משנת 1641. הכתובת הצרפתית הנראית
קמעה היא מאוחרת.

27. ~~34~~

<u>ציור. 1641</u> דרסדן, מוזיאון.

.. ויעל מלאך-ה' .. (שם).

המחזה מתקיים לפני חזית של בית או בחצרו. הזוג כורע-ברך, כמנהג הקרוב ללב האמן. הזעזוע הנפשי המתבטא בשתי הדמויות, ניתן בצימצום אצילי. אין הם מביטים אל המלאך המרחף והנעלם, כאילו היו ביראה נמנעים מלהסתכל בו או כאילו היה המראה ממלא אותם מבפנים. השליח השמימי, המתרומם עם עלות עשן העצים, חסר המעט כנפים. הן מין-הרוח. הלא הוא הופעה המריח רק למחצה, וחציו רוח. עוד לפני רגע היה בשר ודם ועוד מעט לא יראה יותר. זוהי אחת התמונות שבהן נותן האמן בלבנו את מלוא הרגשת הזמן החולף.

28 ~~35~~

<u>רישום-יד. סביב 1640</u> דרסדן, אוסף הפיתוחים.

.. וישסעהו כשסע הגדי ומאומה אין בידו .. (שופטים י"ד,ו').

רישום מרתק באמצעים מצומצמים מאד. כולו תנועה וביטוי כוחות. רק זמן רב אחרי רמברנדט חזרו באמנות התמונה היאבקות כה מרוכזות ומשכנעות.

29 ~~36~~

צ"ור. 1638 דרסדן, מוזיאון.

.. וַיַּעַשׂ שָׁם שִׁמְשׁוֹן מִשְׁתֶּה .. (שופטים י"ד, י').

.. אָחוּדָה-נָּא לָכֶם חִידָה .. (שם, י"ב).

הערכה מתקרבת לטעם בני דורו וארצו המאוהבים בתאור רחב של סביבות חברתיות, אך אין רמברנדט מתמכר לפרטים, אלא נותן קומפוזיציה שלמה וחזקה. דמות שמשון מתאימה למראהו שבתמונת איומו על חותנו. את ציר הערכה מהווה דמות דלילה הבהירה היושבה לפני שטיח גבוה ; שטיח זה מזכיר את השטיחים החביבים על ציירי וונציה. הכלה הפלשתיה ניתנת כאן גבובה מקושטת ומשופצת, ומבטה המשתאה הוא טפשי ממש. (היא, איפוא, הפיל את הגבור ?)

30 ~~37~~

צ"ור. 1628 ברלין, מוזיאון קאיזר פרידריך.

וַתְּיַשְּׁנֵהוּ עַל-בִּרְכֶּיהָ וַתִּקְרָא לָאִישׁ .. (שופטים ט"ז, י"ט).

היאבקות האמן עם הנושא שמשון התחילה בנעוריו. כבר כאן הנהו יודע להעביר את מלוא המתיחות הדרמטית גם אל המסתכל. בתכלית הריתוק עוקבים אנו אחרי המחזה לדעת איך יפול דבר, כאילו לא היינו יודעים את מוצאו. – הקומפוזיציה הסגורה בתוך חלל-תמונה קטן וחסר-עומק, ופרטים כמו המסך הגדול, מורים על השפעה מצד התיאטרון.

38

צ"ור. 1635 ברלין, מוזיאון קאיזר פרידריך.

.. נִקֵּיתִי הַפַּעַם מִפְּלִשְׁתִּים כִּי-עֹשֶׂה אֲנִי עִמָּם רָעָה.(שופטים ט"ו,ג').

מעשה גדול של אימון. בתאור הענק אין האמן מגזים, [illegible] והכל משכנע אותנו.

~~39~~ 31

<u>ציור. 1636</u> פרנקפורט, מוזיאון שטדל.

ויאחזוהו פלשתים וינקרו את - עיניו .. (שופטים ט"ז,כ"א).

אחד השיאים במפעלו של רמברנדט הדרמטיקן. האור, הנשפך על שמשון המנוצח והמושפל, אינו מאיר ואינו נעים. הוא צורם. צלליתו של הפלשתי העומד והאוחז בכידון מכאיבה לעינינו לא פחות. שני השריונים המבריקים וצללי דמות דלילה מתאכזרים לעין גם הם. ובהמון שמסביב מטהיים מאבק הרשמים הזוועתיים, המלווה והמסמל את המאבק הממשי שבנושא התמונה ובדמויותיה.

~~40~~

<u>תחריט. 1655</u> ב. 36 - ד'.

וישלח דוד את-ידו אל-הכלי ויקח משם אבן ויקלע ויך
את-הפלשתי אל-מצחו .. (שמואל א', י"ז, מ"ט).

התפיסה היא בכלל פרימיטיבית, אבל חרף זו בזכות תכניקה משוכללת ופרטים עדינים.

32 ~~41~~

<u>ציור. סביב 1630</u> פרנקפורט, מוזיאון שטדל.

.. ודוד מנגן בידו כיום ביום והחנית ביד-שאול.
(שמואל א', י"ח, י').

זו הפעם הראשונה שהנושא מעסיק את רוח הצייר. כאן, בשלב הראשון של התפתחות יחסו לנושא זה, בולטת יותר העלילה כשהיא לעצמה מאשר הרגשת ערכים פנימיים, אך הפיתוס כבר מורגש.

42

ציור. אולי 1665 (לפי דעה אחרת סביב 1656). האג, מאוריטסהויז.

.. וַתִּצְלַח רוּחַ אֱלֹהִים רָעָה אֶל-שָׁאוּל ... וְדָוִד מְנַגֵּן בְּיָדוֹ ..
וְהַחֲנִית בְּיַד-שָׁאוּל .(שמואל א', י"ח, י').

בהבנת-נפש יתירה במינה מתאר האמן את השפעת המוסיקה על האדם שבו נלחמים אור וחושך. העלם המנגן מתגנב גם אל לבנו אנו. דמותו המזועזעת של שאול אינה עוד זקופה. במסך-הקטיפה הנהו מנגב דמעה מעיניו המשתאות. עוד נחה ידו תגנובה על הכידון אבל עוד מעט יגבר בלבו הלילה. עוד מעט ישנא את דוד עוד יותר בגלל הרגש שנגינתו עוררה בו. והכידון יעוף מידו. העבר הקרוב והעתיד הקרוב מורגשים מאד.

43

רישום-יד. 1650-60 ברלין, אוסף הפיתוחים.

.. וְהִנֵּה אִישׁ בָּא מִן - הַמַּחֲנֶה מֵעִם שָׁאוּל .. (שמואל ב', א',ב')

אצל דה-גרוט נקרא הדף בשם "מלך אחר על כסאו". ברם, התלבושת הדמיונית-מזרחית מורה על דוד. והאיש שניגש וכרע ברך נראה כשליח ש[illegible] או מביא בשורה. אל נכון היה הרישום הכנה לציור שאיננו בידנו. ר' גם את תלבושת המלך למשל ברישום של דוד ונתן.

44

ציור. 1654 פריס, לובר.

.. וְהָאִשָּׁה טוֹבַת מַרְאֶה מְאֹד . (שמואל ב', י"א, ב').

בדמותה זו של בת-שבע השיג רמברנדט שיא אחד במעשיו של בלל יפי האשה. שכלולו של הגוף הערום נשאר בכל זאת בגדר הטבע ואיננו בלתי ריאליסטי כלל. לשם ריכוז הרושם מלבנה הדמות, מלבד הקטע הצנוע של המשרתת, רק שני קטעי בגדים או בדים, המוסיפים להגדיר את מקום

~~ואת המצב. עצבות-מת בפניה של חיפהפיה מנומקת ע"י המכתב שבידה.~~

.35 ~~45~~

ריש-יד. סביב 1656 ברלין, אוסף הפיתוחים.

ויִשלח ה' את-נתן אל-דוד ויבא ויאמר לו .. (שמואל ב', י"ב,א').

בסגנון השקט, הבטוח והעשיר בתוכן נפשי תוך צימצום פרטים, שהוא אפייני לרמברנדט בשנות שיא בגרותו, נעשה כאן מעשה ידיעת-נפש עמוקה. מצוקתו של המלך ניכרת לא בפניו בלבד, אלא ברגליו, בידיו, בישיבתו העצבנית. ובפנים כתובות בושה וחרטה.

. 36 ~~41~~

תחריט. 1652 ב. 41

ויבקש דוד את - האלהים .. (שמואל ב', י"ב, ט"ז).

דוד הניח את הנבל על חרצפה והוא מתפלל ליד מיטתו. פרטים אינטימיים, כמו פריעה, לא יכול רמברנדט לתאר אלא לפי מנהגיו הקרובים ללבו; כשם שגם ביחס לרהוט לא הלך אחרי לימודים ארכיאולוגיים, כ"א הנציח נאמנה את סביבתו.

.37 ~~47~~

ציור. 1642 לנינגראד, ארמיטאז'.

.. וישק המלך לאבשלום . (שמואל ב', י"ד, ל"ג).

העשן העולה ברקע אין לו מסמך במקרא ; אין הוא האור של המתרחש באותו זמן ואין הוא מתאים לעבר הקרוב על פי הסיפור התנ"כי. הוא יסתבר, איפוא, כרמז על הבאות. גם בהטעמת שער-הזהב הארוך של אבשלום מוחש קצו הטראגי הקרוב לבוא.

38 ~~48~~

ציור. 1651 ניו-יורק, אוסף א. קלר.

II Samuel 22,25 Therefore the Lord ~~hath recompensed~~ rewarded me according to my righteousness; according to my cleanness in his eyesight

וַיָּשֶׁב ה׳ לִי כְּצִדְקָתִי כְּבֹרִי לְנֶגֶד עֵינָיו. (שמואל ב׳, כ״ב, כ״ה).

בפרוטומה של דוד חי לעינינו משורר התהלים. רמברנדט נותן דמות אידיאלית, כפי שהוא הבין את דוד ההיסטורי.

39 ~~40~~

רישום-יד. סביב 1650 ברלין, אוסף הפיתוחים.

I Kings 19,4 But he himself went a day's journey into the wilderness and came and sat down under a juniper tree.

וְהוּא - הָלַךְ בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יוֹם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב תַּחַת רֹתֶם אֶחָת ..
(מלכים א׳, י״ט, ד׳).

תמונה עמוקה מאד של האדם הגדול בבדידותו. העץ הערום וכד המים מורים על מדבר. רחוק הוא ישוב בני-אדם. בתנועת-ידיו וברשמי-פניו חוזרים דברי הסיפור "וישאל את-נפשו למות" .. - פעולה או עלילה אין, והתוכן רב מאד.

35

40 ~~50~~

רישום-יד. אחרי 1650 שטוקהולם, אוסף הפיתוחים.

Job 8,20 Behold, God will not cast away a perfect man, neither will he help the evil doers

הֶן-אֵל לֹא יִמְאַס-תָּם וְלֹא יַחֲזִיק בְּיַד-מְרֵעִים. (איוב ח׳, כ׳).
אֹמַר אֶל אֱלוֹהַ אַל-תַּרְשִׁיעֵנִי הוֹדִיעֵנִי עַל-מַה-תְּרִיבֵנִי. (שם, י׳, ב׳).

Job 10,2. I will say unto God, Do not condemn me; shew me wherefore thou contendest with me.

נסיון נועז להעביר אל תמונה את התוכן או את האווירה של היאבקות רוחנית, הלובשה ביצירה הספרותית את צורת השיחה. הבעיה האמנותית היחידה במינה הביאה גם לידי תופעה יחידה במינה במפעלו של רמברנדט; כאן מורגש מאמץ, ועקבות כמה שינויים מוסיפים להעיד עליו.

41

ציור. 1630 שטוקהולם, אוסף רש.

Lamentations 1,12 Behold, and see if there be any sorrow like unto my sorrow

.. הביטו וראו אם-יש מכאוב כמכאבי .. (איכה א', י"ב).

הנביא נשען על אדן אחד העמודים שנותרו מחורבן ירושלים. השטיח וכמה כלי-חמדה באים לסמל את העולם המלא שאבד. השרפה שברקע היא כמראה ממראותיו הפנימיים של הנביא. ירמיהו יושב כמאבן. הכאב גדול משימצא ביטוי לו. הגימגום המזעזע ביותר יצא מלבו השבור.

42

החרים. אולי 1642 ב. 40

Esther 6,11 And [he] brought him on horseback through the street of the city, and proclaimed before him, Thus shall it be done unto the man..

.. וירכיבהו ברחוב העיר ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש .. (אסתר ו', י"א).

בהדרגה מוצלחת מקיף האמן את שתי הדמויות העיקריות בהמון הקהל, ובו הוא מראה בהדרגה עשירה את צורות ההשתתפות. במידה טובה מוגדר הניגוד בין פני המן המבוהלים ובין השקט והבטחה של מרדכי. - המוטיב של הבנין המופיע ברקע, בית בעל כיפה מקומרת, ידוע לנו מהציור של דוד ואבשלום משנת 1642.

43

ציור. 1660 קודם מוסקבה, מוזיאון רומיאנצוב.

Esther 7,5 - Who is he, and where is he, that durst presume in his heart to do so?

.. מי הוא זה ואי-זה הוא אשר-מלאו לבו לעשות כן. (אסתר ז',ה')

בפשטות יתרה נותן רמברנדט הדרמטיקן עריכה גאונית של המחזה. המלך, היושב בין המן ובין אסתר, התקרב לה והמן כבר מבודד. שלוש הנפשות שותקות עתה ונמנעות מלהביט זו אל זו. ההכרעה קרובה. אגרופו של אחשורוש מכוון סביב השרביט עוד מעט יקום. - משחק המתיחויות הדרמטיות מלווה משחק שני.

אע"פ שהתמונה סבלה מאש וחלקים ממנה אפילו שרופים, רוקדים עוד האורות על פני בגדי המלך והמלכה, וצווארו הבהיר והמוטעם של המן נפסק לפתע בכהות קטיפת אדרתו.

39 ~~54~~ *44*

<u>ציור. אולי 1665</u> לנינגראד, ארמיטאז'.

Esther 7, 9 Then the king said, Hang him thereon.

.. ויאמר המלך תלהו עליו . (אסתר, ז', ט').

גם השונא במפלתו הוא בעיני רמברנדט אדם ונושא ראוי לפסיכולוגיה מעמיקה. הוא יוצא בבושת-פנים, אך אינו מגוחך או מתועב. המלך שברקע, בעל פרצוף רך ולמרות הזקן כמעט נשיי, נראה כאופי חלש ביד המשפיעים עליו. הזקן שבצד השני של הרקע נוסף, כנראה, למען שיווי המשקל של הקומפוזיציה.

40 ~~56~~

<u>תחריט. 1655</u> ב. 36 - א'.

Daniel 2, 34 Till that a stone was cut without hands, which smote the image upon his feet.

.. עד די התגזרת אבן די-לא בידין ומחת לצלמא על-רגלוהי..
(דניאל, ב', ל"ד).

זוהי הראשונה בארבע התמונות שבהן עיטר רמברנדט ספר מאת מנשה בן-ישראל. (ר' את התחריט של חלום יעקב).

~~*41*~~ ~~50~~ *45*

<u>ציור. סביב 1634</u> נאופלי האוז, ארל אוף דרבי.

Daniel 5,5 And the king saw part of the hand that wrote

.. ומלכא חזה פס ידא די כתבא . (דניאל ה', ה').

בלשאצר ניתן כאן כשהוא לבדו רואה את היד ואת האותיות, והמסובים מבוהלים רק למראהו.

46

57

רישום-יד. סביב 1640 האג, אוסף דה גרוט. 6

Daniel 6.17 Thy God whom thou servest continually, he will deliver thee.

.. אלהך די אנתה פלח-לה בתדירא הוא ישיזבנך .(דניאל ו' י"ז).

לדמויות המסתכלים הניכרים למעלה אין מסמך בכתוב. האמן הוסיף אותם, כדי לתת לנס את הרקע של העולם הרגיל המיוצג ע"י אנשים אלה ; בכה העמיק את הרושם הנפשי של המחזה. בטחה טובה ומשכנעת מתבטאת ע"י תפילת דניאל השקטה והבלתי-מופרזת.

58

תחריט. 1655 ב. 36 - ב'.

Daniel 7 I saw in my vision by night

.. חזה הוית בחזוי עם-ליליא .... (דניאל ז', ב' סוף הפרק).

לפני רמברנדט ואחריו ניסו רבים לעצב בתמונות את העל-אנושי, חזונות שאין להם עיצוב תמונתי. בשלונותיהם נהיו לפרשה נשגבה ומכאיבה בדברי-ימי האמנות. והלא אפילו הגאון הגיע כאן עד גבולותיו.

59

ציור. סביב 1654 ברלין, מוזיאון קאיזר פרידריך.

Daniel 8.3 Then I lifted up my eyes, and saw, and there stood ... a ram

ואשא עיני ואראה והנה איל אחד .. (דניאל ח', ג').

לפי דעת אחד החוקרים צייר רמברנדט את דמות דניאל בצלם בנו. ברם, הוא שימש לו מודל גם לדמות המלאך. פרט מהותי, הידוע לנו מתמונת המלאך העוזב את מנוח ואשתו (1641), חוזר כאן ; דניאל אינו מביט אל המראה, כאילו היה רואה בעיני רוחו בלבד.